
JOVAN VAGENHALS

DVE STOTINE GODINA ORFELINOVOG ČASOPISA

U našoj istoriografiji XVIII vek je najčešće zapostavljen. Nepravедno, jer su u toku njega udareni temelji modernoj srpskoj kulturi. Nekoliko nedavno objavljenih knjiga — kao izbor pesama i proze Gavriila Stefanovića Venclovića ili Memoari Simeona Piščevića — dokazuju da je već tada bilo pisaca koji mogu izdržati savremene kriterijume. Danas je teško i zamisliti sa kakvim su se sve teškoćama morali da bore poslanici srpske kulture u XVIII veku. Zaharije Stefanović Orfelin (1726—1785) morao je da glada i prosi, da luta po svetu, bez doma i porodice, ne bi li našao kakve mogućnosti da ostvari svoju zamisao: nacionalno i društveno buđenje srpskog naroda. Bio je to darovit slikar i graver, pesnik i prozaist, štampar i izdavač, pisac udžbenika, pedagoških i bogoslovskih knjiga, popularizator nauke, prevodilac, i šta još sve ne.¹⁾ Dositej je s pravom 1786, pošto je Orfelin godinu dana ranije, iscrpen i bolestan, umro u najcrnjoj bedi, napisao za njega: „Naš je pokojni gospodin Orfelin blaženiji i blagopolučniji od sviju njegova vremena srodni“. Sredinom stoleća Orfelin je stvorio malu, primitivnu štampariju u Sremskim Karlovcima, prvu srpsku štampariju posle propasti starih manastirskih. Sam je rezao slova i slike u bakru i zatim ih otiskivao na ručnoj presi. Bio je, međutim, primoran da pre svega štampa knjige za potrebe mitropolije; uostalom, u to vreme su sve naše knjige bile inspirisane i kontrolisane od crkve,

¹⁾ Matica srpska objavila je 1960. fototipsko izdanje Orfelinovog „Magazina“.

Najpotpuniji podaci o životu i radu Zaharija Orfelina, kao i o njegovom „Magazinu“, mogu se dobiti u monografiji Tihomira Ostojića „Zaharije Orfelin“, izdanje Srpske akademije nauka i umetnosti, 1923.

dakle „božastavne“, kako ih je on nazivao. On je pak, kao čist svetovni čovek i intelektualac, želeo da bude nezavistan od teologije, hteo je da svojim spisima deluje u duhu savremenog evropskog racionalizma i prosvetiteljstva, pokreta koji je svojim glavnim tokovima bio zasnovan na materijalističkim, pa čak i ateističkim osnovama. Zato je otišao u Veneciju, gde se nalazila „blagočestiva tipografija slaveno-grečeske“ porodice Teodosi, koja je raspolagala modernom opremom i građanskim ćirilskim slovima. Jedno vreme je radio u njoj na izdavanju ćirilčnih knjiga.

Njemu je pre svega i iznad svega bilo stalo do širenja ideja i prosvetličanja masa. Stoga je odlučio da pokrene jedan list, ili zbornik, smatrajući da će pomoću njega, raznolikošću i prigodnošću sadržaja, uspeti da zainteresuje daleko veći krug čitalaca nego knjigama; uz to, kontinuiranim izlaženjem, postigao bi neprekidan i prisan kontakt s njima, što je u njegovom poslu bilo izuzetno važno.

Godine 1768. štampao je svoj „Slaveno-serbski magazin“, časopis od 96 strana. To je bio prvi časopis ne samo u Srba, već u svih Južnih Slovena uopšte.

U opširnom programskom predgovoru, veoma interesantnom za upoznavanje naših pisaca XVIII veka, izneo je svoju nameru „da objavljuje sočinenija i prevode o raznim materijama, kakve opštestvu našem srbskom korisni biti mogu, a osobito o geografiji, o vaspitanju, o dužnostima ljudi svakog čina“, zatim da izveštava „o glavnim događajima u prošlosti i sadašnjosti, a pri tome i o delima koja o domostroiteljstvu, trgovini, industriji, arhitekturi, muzici, kao i o živopisnoj i drugoj veštini pouke i koristi dati mogu“, da bi uz sve to dao najzad i „takve materije koje služiti mogu časnim zabavama, kao što su soneti, poučne anegdote, maštanja, povesti, razna stihotvorna i poetičeska sočinenija...“

Doista, u magazinu se nalazi nekoliko popularno-naučnih članaka iz pomenutih oblasti, početak jedne duže pripovetke, jedan sonet, verovatno prvi u našoj književnosti, kao i četiri epigrama u stihu. U tom poslu Orfelin je imao nekoliko saradnika, ali njihova imena nisu poznata; nijedan tekst u magazinu nije potpisan.

Na žalost, časopis nije uspeo da dalje izlazi. Štampan je samo jedan njegov broj, prvi. No Or-

felin se nije zaustavio na tome. Mnogo godina docnije, 1783, izdao je „Večni kalendar“, obiman magazin od preko 350 strana, u kojem je takođe dao niz popularno-naučnih članaka i književnih priloga, ali ih je ovde vezao uz godišnji crkveni kalendar, kako bi mu omogućio što veću prođu. Ovaj njegov zbornik imao je velikog uspeha, jer je nekoliko puta preštampan posle Orfelinove smrti.

U međuvremenu Orfelin je 1772. objavio svoje remek-delo „Žitije Petra Velikog“, ogromnu istoriografsku knjigu od blizu dvesta štampanih tabaka, sa brojnim slikama i mapama koje je sam rezao u bakru. Ova knjiga, po svojoj veličini, vrednosti, likovnoj i štamparskoj opremi, ostaje jedinstven podvig u našoj kulturi. U to vreme čak ni sami Rusi nisu još imali monografiju o svome velikanu, pa su ubrzo preveli Orfelinovu. Kako je nedavno objavljeno, beogradsko izdavačko preduzeće „Prosveta“ štampaće uskoro novo izdanje ovog kapitalnog dela, prvi put posle skoro dvesta godina.

Posle Orfelinove smrti nije se dugo čekalo na nastavak njegovog poduhvata. Četrnaestog marta 1791. izišao je prvi broj lista „Serbske novine“, koje su izlazile dvaput sedmično sve do 31. decembra 1792. Iduće godine počele su izlaziti nove srpske novine „Slaveno-serbske vedomosti“. Time je već počelo manje-više redovno objavljivanje srpske periodike. Mada spremljen još 1824, književno-naučni časopis „Letopis“ Matice srpske počeo je da izlazi 1825, tako da je sada, ulazeći u 145. godinu svoga redovnog izlaženja, postao jedan od najstarijih živih časopisa na svetu.